

Dr hab. prof. UKSW Elżbieta Greszta <https://orcid.org/0000-0002-9236-0745> *

Dr hab. prof. UKSW Maria Ryś <https://orcid.org/0000-0003-4287-1261> *

Mgr Paulina Trębicka <https://orcid.org/0000-0003-3705-5294> *

**Instytut Psychologii*

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

w Warszawie

Typy par rodzicielskich – współzależność postaw rodzicielskich w diadzie

Types of parental pairs: interdependence of parental attitudes in the dyad

<https://doi.org/10.34766/fetr.v41i1.225>

Abstrakt: Celem artykułu jest analiza typów par rodzicielskich w kontekście współzależności postaw rodzicielskich w diadzie. Postawy rodzicielskie są jedną z zasadniczych form oddziaływania wychowawczego rodziców. Są tendencją do specyficznego zachowania się matki i ojca wobec dziecka, tendencją do odczuwania dziecka, myślenia o nim i zachowania się (werbalnego i niewerbalnego) w określony sposób wobec niego. Jest to tendencja w miarę stała, zmieniająca się jednak w miarę rozwoju dziecka. W artykule omówiono kilka typologii postaw rodzicielskich oraz stylów wychowania, ze szczególnym uwzględnieniem typologii postaw rodzicielskich A. Roe, która wywarła znaczny wpływ na prace empiryczne i teoretyczne, dotyczące postaw rodzicielskich i stała się podstawą stworzenia metody badawczej, wykorzystanej w ramach badań 208 adolescentów: 115 dziewcząt i 93 chłopców, których wyniki przedstawiono w niniejszym artykule. Otrzymane wyniki wskazują, że w badanych polskich rodzinach z dużych miast występuje pięć rodzajów diad rodzicielskich, które można sprowadzić do trzech typów: (1) oboje rodzice kochający; (2) oboje rodzice wymagający oraz (3) rodzic kochający i rodzic odrzucający.

Słowa kluczowe: postawy rodzicielskie, współzależność postaw rodzicielskich, typologie postaw rodzicielskich, style wychowania

Abstract: The purpose of the article is to analyse the types of parent pairs in the context of the interdependence of parental attitudes in the dyad. Parental attitudes are one of the basic forms of parental educational influence. They are a tendency for the specific behaviour of mother and father towards the child, a tendency to be care about, think about and behave (verbally and non-verbally) in a certain way towards the child. This tendency undergoes a slow change as the child develops. The article discusses several typologies of parental attitudes and parenting styles, with particular emphasis on the typology of parental attitudes described by A. Roe, which had a significant impact on empirical and theoretical work on parental attitudes and became the basis for creating the research method used in the study of 208 adolescents: 115 girls and 93 boys, the results of which are presented in this article. The results indicate that in the Polish families residing in large cities there are five types of parental dyads that can be reduced to three types: (1) both loving parents; (2) both demanding parents and (3) a loving parent and a rejecting parent.

Keywords: parental attitudes, interdependence of parental attitudes, typologies of parental attitudes, parenting styles

1. Wprowadzenie

Cechy środowiska rodzinnego są uznawane za kluczowy czynnik kształtujący funkcjonowanie społeczne i osobowościowe jednostek (np. Collins i in., 2000; Maccoby, 1992; 2000; Halverson i Wampler, 1997; Pettit, Bates i Dodge, 1997; Rembowski, 1972, 1986; Ryś, 1992, 2006; Ziemka, 1973, 1982, 1986ab) oraz czynnik ochronny lub czynnik ryzyka problemów i zaburzeń psychicznych (Grant, Compas, Stuhlmacher, 2003; Herring i Kaslow, 2002; Greszta, 2006).

Wiedza dotycząca par w rolach rodzicielskich odgrywa istotną rolę przy formułowaniu teorii i projektów badawczych, zajmujących się wpływem środowiska rodzinnego na funkcjonowanie jednostki. Jednym z podejść do tego typu badań jest rozpatrywanie pary rodzicielskiej jako subsystemu w obrębie rodziny (Caldera, Lindsey 2006; McConnell i Kerig, 2002) i analizowanie współzależności postaw rodziców wobec dzieci. Schoppe, Mangelsdorf, i Frosch (2001) wskazują, że różne typy współzależności postaw rodzicielskich w parach, mogą wpływać ochronnie lub być czynnikiem ryzyka problemów i zaburzeń u dzieci i młodzieży. Podjęto więc badania, których celem jest poznanie typów par rodzicielskich w kontekście współzależności postaw rodzicielskich w diadzie.

1.1. Postawy rodzicielskie i style wychowania

Rodzina oddziałuje na człowieka w najwcześniejszym, szczególnie plastycznym i dającym się kształtować okresie życia zostawiając w psychice dziecka ślady, których zatarcie staje się niezmiernie trudne. Stąd ogromna waga oddziaływań rodziny (por. np. Ryś, 2006).

Jedną z zasadniczych form oddziaływania wychowawczego rodziców są ich postawy rodzicielskie.

Postawy rodzicielskie są tendencją do specyficznego zachowania się matki i ojca wobec dziecka. Postawy te obejmują nie tylko świadome oddziaływania, ale także i te, które podejmowane są w sposób niezamierzony i nieświadomy (tamże). Już w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku podjęto próbę zdefiniowania postaw rodzicielskich. J. Rembowski (1972, s. 55) określił postawę rodzicielską jako całościową formę ustosunkowania się rodziców (osobno ojca i matki) do dzieci, zagadnień wychowawczych, ukształtowaną podczas pełnienia funkcji rodzicielskich. Według M. Ziemskiej (1973) postawa ta jest występującą u rodziców tendencją do odczuwania dziecka, myślenia o nim i zachowania się (werbalnego i niewerbalnego) w określony sposób wobec niego. Jest to tendencja w miarę stała, zmieniająca się jednak w miarę rozwoju dziecka.

Za właściwe zachowanie związane z pełnieniem ról rodzicielskich uważane bywa często takie, którego rodzice doświadczali we własnym dzieciństwie (o ile było ono akceptowane), lub jemu przeciwstawne (w przypadku braku akceptacji). Wraz z rozwojem osobowym rodziców ich postawy wychowawcze zmieniają się, modyfikują, ubogacają. Więż istniejąca pomiędzy małżonkami, pomimo różnic w ich doświadczeniach i wychowywaniu, pozwala im na wypracowywanie jednolitego wzoru postaw rodzicielskich, będących istotnym warunkiem prawidłowego rozwoju dziecka (Ryś, 1992).

Podstawowymi modelami stosowanymi do opisu właściwości rodzicielskich są wymiary i typologie (p. Darling i Steinberg, 1993).

Pierwsze próby ujęcia postaw rodzicielskich pojawiły się już w latach dwudziestych ubiegłego wieku. W 1926 roku M. Kenworthy wprowadziła pojęcie „odrzucenie” (*rejection*) i „nadmierna opieka” (*overprotection*) uznając je za dwa przeciwstawne typy postawy rodzicielskiej (za: Plopa, 1983, s. 413). W 1929 roku D. Levy rozwinął zagadnienie postawy nadmiernej opieki, twierdząc, iż jest to dominujący element w zachowaniu ówczesnych matek (za: Rembowski, 1972, s. 57). Na początku lat trzydziestych ubiegłego wieku M. Figge uzupełniła typologię postaw wychowawczych matek o „postawę neutralną” (*neutral*) znajdującą się pomiędzy odrzuceniem a nadmierną opieką (za: Plopa, 1983, s. 413; Rembowski, 1972, s. 57).

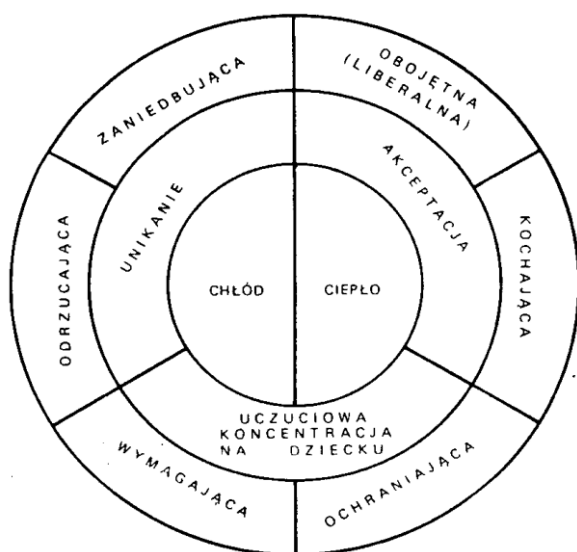
Jedną z pierwszych typologii postaw rodzicielskich, która przez lata stanowiła wzorzec dla innych i odegrała ważną rolę w dalszych badaniach, była stworzona w latach trzydziestych XX w. typologia amerykańskiego psychiatry L. Kanner (za: Przetacznik-Gierowska i Włodarski, 1994, s. 132). Na jej powstanie miały wpływ psychoanalityczne studia nad stosunkami rodzinnymi, a elementy terminologii zostały zaczerpnięte z prac D. Levy’ego, M. Kenworthy, M. Fitz-Simons, H. Newella i innych (za: Rembowski, 1972, s. 58). Kanner wyodrębnił cztery typy postaw wychowawczych: akceptację i miłość, jawne odrzucenie, nadmierne wymaganie (perfekcjonizm) i nadmierną opiekę (za: Przetacznik-Gierowska i Włodarski, 1994, s. 132).

Przedstawiona typologia jest niepełna, gdyż nie zawiera obojętności uczuciowej rodziców czy też separowania się od dziecka, a jedyna korzystna postawa wyodrębniona przez Kanner nie zawiera wielu innych komponentów mających stymulujący wpływ na dziecko (Ziemska, 1973, s. 42).

Kolejną ważną typologią, na podstawie której powstał kwestionariusz stosunków pomiędzy rodzicami a dziećmi (*The Parent-Child Relations Questionnaire, PCR*) A. Roe i M. Siegelmana, jest typologia postaw rodzicielskich A. Roe z 1957 r. Powstała ona w oparciu o badania kliniczne. Model zawiera jedenaście pojęć opisujących stosunki rodziców do dzieci i kierunki ich wzajemnych powiązań (Roe, Siegelman, 1963, p. 355, Ziemska, 1986a, s. 170).

Podstawowymi wymiarami modelu Roe (Roe i Siegelman, 1963) jest Ciepło (*Warm*) i Chłód (*Cold*). Autorka powiązała z nimi trzy postawy naczelne: Akceptacja (*Acceptance*),

Emocjonalna koncentracja (*Emotional concentration*) i Unikanie (*Avoidance*). Z kolei te trzy postawy naczelną stały się podstawą do wyszczególnienia sześciu postaw cząstkowych: (1) dawanie dziecku swobody (*casual*); (2) wyrażanie miłości (*loving*); (3) poświęcanie uwagi (*protecting*); (4) wymaganie (*demanding*); (5) odrzucanie (*rejecting*) i (6) zaniedbywanie (*neglecting*) (rys. 1).

Rys. 1. Model postaw rodzicielskich Anne Roe (Roe i Siegelman, 1963, s. 356).

Z postawą ciepła wiąże się akceptacja, która może być kochająca, gdy rodzice okazują dziecku pełne zaangażowanie emocjonalne, lub przypadkowa, gdy rodzice tylko sporadycznie i przypadkowo wyrażają swoje uczucia. Z postawą chłodu związane jest unikanie kontaktu z dzieckiem, które manifestuje się jako zaniedbywanie lub odtrącanie. Z obydwoma typami postaw wiąże się koncentracja uczuciowa na dziecku. Przy postawie ciepła przejawia się ona nadmiernie chroniącym zachowaniem, podczas gdy przy postawie chłodu rodzice zachowują się w sposób nadmiernie wymagający. W efekcie można wyróżnić sześć głównych postaw rodzicielskich, które są wyrazem emocjonalnego stosunku do dziecka, mianowicie: postawa akceptacji przypadkowej, akceptacji kochającej, koncentracji nadmiernie opiekuńczej, koncentracji nadmiernie wymagającej, unikania odtrącającego oraz unikania zaniedbującego (za: Ziemska, 1973, s. 45).

Ważną zaletą modelu Roe jest to, że zawarte w nim wymiary „miłość-odrzucenie” oraz „swoboda-wymagania”, są bliskie znaczeniowo podstawowym - powszechnie stosowanym w badaniach na świecie - wymiarom właściwości rodzicielskich, którymi są:

„ciepło - chłód” oraz „kontrola - brak kontroli” (Darling i Steinberg, 1993; Paquettea i wsp., 2000). Ponadto wykazano, że wymiary „ciepło - chłód” i „kontrola - brak kontroli” są najbardziej uniwersalnymi i użytecznymi zmiennymi rodzicielskimi, opisującymi środowisko rodzinne (Stewart i Bond, 2002).

Koncepcja Roe wywarła znaczny wpływ na wcześniejsze polskie prace empiryczne i teoretyczne, dotyczące postaw rodzicielskich (m.in. Ziemska 1979, Kowalski 1983). Nadal też znajduje zastosowanie w pracach badawczych w Polsce i na świecie (m.in. Chuchra, Drzazga, Pawłowska, 2006; Marsh, Franko, 1997).

Wykorzystując dotychczas stosowane typologie w badaniach przeprowadzanych na gruncie polskim M. Ziemska (1986a) zaproponowała integralny model, o dwóch wymiarach. Pierwszy z nich obejmuje kontinuum od nadmiernego dystansu uczuciowego na jednym krańcu do nadmiernej koncentracji na dziecku. W centralnym miejscu kontinuum jest zrównoważony stosunek emocjonalny do dziecka. Drugi wymiar to kontinuum, w którym dominacja i uległość wobec dziecka stanowią krańce, podczas gdy środek zajmuje autonomia rozumiana jako niezależność wewnętrzna rodzica, pozwalająca mu na kierowanie dzieckiem w sposób swobodny (Ziemska, 1986a, s. 179).

M. Ziemska wyróżniła cztery właściwe postawy rodzicielskie: akceptację dziecka, współdziałanie z dzieckiem; rozumną swobodę oraz uznawanie praw dziecka. Powyższym postawom, pozytywnie wpływającym na zaspokajanie psychicznych potrzeb dziecka, odpowiadają cztery postawy niewłaściwe wychowawczo: postawa unikająca, odtrącająca; nadmiernie wymagająca oraz nadmiernie chroniąca (tamże; por. także: Ziemska, 1973).

Postawy rodzicielskie są podstawą kształtowania się określonego stylu wychowania. Przez styl wychowania rozumie się dobór i zastosowanie różnego typu środków wychowawczych (Ziemska, 1973) lub też wypadkową sposobów i metod oddziaływania na dziecko (Kuczkowski, 1991).

Pierwsi badacze stylów wychowania, w zależności od przyjmowanych podstaw teoretycznych koncentrowali się zazwyczaj na jednym z trzech aspektów stylów wychowania: emocjonalnym stosunku rodzica do dziecka, konkretnych praktykach wychowawczych i przekonaniach rodzica nt. dziecka i swojej roli jako rodzica (Darling 1993).

W latach 60-tych XX wieku Baumrind (1966) uznała, że styl wychowania wyznaczany jest przez jedną tylko funkcję - kontrolę. Rodzice różnią się rodzajem sprawowanej przez siebie kontroli (nie zaś jej poziomem). Trzy różne rodzaje kontroli są podstawą dla trzech stylów wychowania: autorytatywnego, autorytarnego i permissywnego.

Typologia Baumrind jest często stosowaną, także dzisiaj, typologią stylów wychowania (Stewart i Bond 2002; Mayselless, Scharf i Sholt 2003). Maccoby i Martin (1983) zaproponowali modyfikację typologii Baumrind, dołączając czwarty typ wychowania - styl niezaangażowany.

Maccoby i Martin (1983) połączyli podejście dymensyjne i konfiguracyjne (jak u Baumrind) – w ich koncepcji style wychowania są funkcją dwóch wymiarów – responsywności (*responsiveness*) i poziomu/liczby wymagań (*demandiness*) wobec dziecka. Określona konfiguracja poziomu responsywności i liczby wymagań, jest podstawą dla czterech stylów wychowania: autorytatywnego, autorytarnego, pobłażliwego i zaniedbującego.

W polskiej literaturze psychologicznej M. Ryś (2009) wyróżniła cztery style wychowania stosowane przez rodziców: demokratyczny, autokratyczny, liberalno-kochający i liberalno-niekochający. W stylu demokratycznym rodzice zaspokajają potrzeby fizyczne i psychiczne dziecka, umożliwiając jego rozwój. Jest to styl, który jest szczególnie ważny w wychowaniu dorastających dzieci. Łagodny styl autokratyczny połączony z miłością może być korzystny w wychowaniu małych dzieci, natomiast w postaci skrajnej ma niekorzystny wpływ wychowawczy. W tym stylu rodzic nie szanuje dziecka, nie liczy się z jego możliwościami, w wychowaniu przeważają dyscyplina i kary. W stylu liberalno-kochającym rodzice szanują każdego członka rodziny, zazwyczaj stosują perswazję i argumentację, odrzucają jednak wszelką kontrolę i kształtowanie systemu norm i wartości. Natomiast w stylu liberalno-niekochającym dziecko pozornie ma zapewnioną autonomię, ale czuje się niekochane, ponieważ rodzice dając mu zbyt dużo swobody nie dają mu zapewnienia, iż dziecko jest dla nich ważne, stąd też nie dają dziecku poczucia bezpieczeństwa i koniecznego wsparcia.

We wszelkich oddziaływaniach wychowawczych M. Ziemska (1967) podkreśla ogromne znaczenie „koalicji wychowawczej” rodziców wobec dziecka, na którą składają się: wzajemna akceptacja ról rodzicielskich - matki i ojca, harmonijne współżycie, brak większych rozbieżności w postawach rodzicielskich. W pełnieniu roli rodzicielskiej ogromną rolę odgrywa globalne nastawienie rodziców na drugiego człowieka, szczególnie (tzw. współbrzmienie uczuciowe z drugimi, także z własnym dzieckiem).

Rozwój postaw rodzicielskich i kształtowanie się właściwego stylu wychowania wymaga umiejętności emocjonalnego angażowania się w sprawy drugich oraz autentyczności i otwartości w relacjach z innymi. Jest to umiejętność unikania w kontaktach z dziećmi fałszu, zakłamania, pozorów, konwencji. Autentyczność nie jest nieskrępowanym wyrażaniem wszystkiego, ale jest podporządkowana wartościom czy normom społecznym (por. np. Ryś, 2006).

1.2. Modele teoretyczne współzależności rodzicielskiej

Na to, że między postawami matek i ojców istnieje współzależność, zwracano uwagę już dawno, głównie w ramach teorii systemowych. Tacy autorzy jak S. Minuchin (1974), P. Minuchin (1985), Belsky (1984), czy Gjerde (1986) wskazywali, że rodzice stanowią

powiązany ze sobą subsystemem wewnątrz rodziny. Zakładano, że to co matki i ojcowie myślą lub robią, jako indywidualni rodzice, poprzez różne psychologiczne procesy, jest ze sobą skoordynowane lub wpływa na siebie wzajemnie. Zgodnie z teorią systemową wzory interakcji jednego członka systemu rodzinnego mogą być modyfikowane przez postawy innych członków systemu (za: de Barbaro, 1999).

Mimo teoretycznych przesłanek, że istnieje współzależność między postawami matek i ojców, przez lata nie podejmowano systematycznych prac empirycznych zajmujących się badaniem tego obszaru. Pomimo wcześniejszych sugestii teoretycznych, większość badaczy ignorowała współzależność między rodzicami, dotyczącą ich postaw wobec potomstwa. Przez dekady nie prowadzono badań na temat współzależności zachowań rodzicielskich.

Dopiero w pierwszej dekadzie XXI wieku pojawiły się pierwsze prace, poświęcone problematyce współzależności rodzicielstwa (*coparenting*) i wskazujące na jej znaczenie, zarówno w kontekście badawczym, jak i terapeutycznym (Feinberg 2003; Caldera, Lindsey 2006). Współzależność rodzicielska jako konstrukt została zdefiniowana jako: „sposób w jaki rodzice działają razem w ich rolach rodzicielskich” (Feinberg, 2003 s. 96). Niewiele jest jeszcze teoretycznych opracowań, zajmujących się modelami równoczesnej relacji dziecka z matką i ojcem. W dostępnej literaturze znaleziono tylko jedno opracowanie, które przedstawia propozycję modeli współzależności rodzicielstwa w parach.

Russell i Russell (1994), odwołując się do różnych przesłanek teoretycznych, wskazują na cztery hipotetyczne możliwe formy współzależności między matkami i ojcami. (1) Po pierwsze, właściwości i postawy matek i ojców mogą być pozytywnie ze sobą skorelowane. Korelacja nie oznacza, że rodzice są podobni. Taka korelacja wskazuje tylko, że poziom danego typu rodzicielskiej postawy czy zachowania jednego z rodziców może być przewidywany na podstawie danych o zachowaniu drugiego. (2) Druga forma współzależności to podobieństwo. W tym przypadku, rodzice pokazują faktyczną zgodność działań wobec dziecka. (3) Trzecia forma współzależności rodzicielskiej jest taka, że matki i ojcowie prezentują w diadzie postawy komplementarne, tj. wzajemnie się uzupełniające. (4) Czwarta forma współzależności polega na tym, że matki i ojcowie są dość niezależni, nie wykazują ani korelacji, ani podobieństwa, ani komplementarności. Rodzice po prostu funkcjonują w swych rolach niezależnie jako odrębne jednostki.

1.3. Metodologia badania rodzin

Obok niedostatku modeli teoretycznych współzależności rodzicielskiej, niewiele jest prac empirycznych, które stosują odpowiednią metodologię dla tego typu obszaru badawczego. Henry, Tolan i Gorman-Smith (2005), w swojej obszernej pracy pt. „*Analiza klasterowa w badaniach psychologicznych rodziny*” stoją na stanowisku, że najlepszą metodą badań interakcyjnych w obrębie systemu rodzinnego jest analiza skupień (*cluster analysis*).

Odnoszą się krytycznie do innych metod statystycznych, preferowanych przez większość badaczy rodzin, które - według tych autorów - są bardziej odpowiednie do analizy różnic między jednostkami, niż do opisu grup rodzinnych w zakresie wielu wymiarów równocześnie.

Analiza skupień polega na grupowaniu przypadków lub zmiennych według ich podobieństwa w jednej lub więcej wymiarach i tworzeniu grup, które maksymalizują podobieństwo wewnątrz każdej z grup i minimalizują podobieństwo między grupami (Kaufman i Rousseeuw, 1990).

1.4. Współzależność matek i ojców w diadzie - przegląd badań

Martin, Ran i Brooks-Gunn (2007) przeprowadzili badania matek i ojców, które dotyczyły współzależności sposobów interakcji z ich 2-letnimi dziećmi. Analiza skupień wyłoniła 4 typy rodziców: (1) oboje wspierający, (2) oboje nie wspierający, (3) matka wspierająca i ojciec niewspierający, (4) matka niewspierająca i ojciec wspierający.

Z kolei Meteyer i Perry-Jenkins (2009), w badaniach rodzin z dziećmi w wieku 6-7 lat, ustaliły metodą klasterową 3 typy diad rodzicielskich: (1) rodzice wspierający; (2) rodzice miesznani wspierający: matki o wysokim poziomie ciepła, ojcowie natomiast wykazywali niski poziom ciepła; (3) rodzice niewspierający: matki i ojcowie z tej grupy mają niższy poziom ciepła niż ojcowie z pozostałych grup.

Johnson, Shulman i Collins (1991) badali percepcję stylów rodzicielskich u młodzieży w wieku 11-17 lat. Metoda skupień wyłoniła 4 typy par: (1) rodzice kongruentni (spójni) - autorytatywni; (2) rodzice kongruentni - pobłażliwi; (3) rodzice niekongruentni (niespójni) I typu - matka autorytarna i odrzucająca, a ojciec pobłażliwy oraz (4) rodzice niekongruentni II typu - matka pobłażliwa, a ojciec autorytarny i odrzucający. McKinney i Renk (2008) otrzymali zbliżone wyniki. Przebadali osoby w wieku 18-22 lat. Analiza klasterowa wyłoniła 4 grupy rodziców: (1) para kongruentna autorytatywna; (2) para kongruentna autorytarna; (3) para miesznana z autorytarnym ojcem i autorytatywną matką; (4) para miesznana z tolerancyjnym ojcem i autorytarną matką. Nieco inne wyniki otrzymali McKinney, Stearns, Rogers (2018), którzy przebadali młodych dorosłych różnej narodowości, zamieszkałych w Stanach Zjednoczonych. Analiza klasterowa wyłoniła tylko 2 profile rodzicielskie: (1) ojcowie i matki podobni o dość wysokim poziomie stylu autorytatywnego i umiarkowanym - stylu autorytarnego; (2) ojcowie i matki o wysokim poziomie stylu autorytatywnego jak i autorytarnego.

Badania Hoeve i in. (2011), w których przebadano holenderskie rodziny z dziećmi w wieku 14-22 lat, wyłoniły znaczną liczbę zróżnicowanych typów diad rodzicielskich. Dzięki analizie klasterowej wyłoniono 16 typów diad rodziców: 4 pary rodziców homogenicznych (autorytatywni, autorytarni, permissywni, zaniedbujący) oraz 12 par

mieszanych. Wśród typów mieszanych wyróżniono 3 diady z ojcem autorytatywnym w parze z matką autorytarną, z matką permissywną lub zaniedbującą oraz 3 diady z ojcem autorytarnym w parze z matką autorytatywną, z permissywną lub zaniedbującą; ponadto 3 diady z ojcem permissywnym w parze z matką autorytatywną; z autorytarną lub zaniedbującą; oraz 3 diady z ojcem zaniedbującym w parze z matką autorytatywną, autorytarną lub zaniedbującą.

1.5. Cel pracy i założenia badawcze

Celem pracy jest zidentyfikowanie, przy pomocy metody skupień, typów par rodzicielskich w okresie dzieciństwa. Odwołując się do opisanego powyżej modelu współzależności rodzicielskiej (Russell i Russell, 1994) oraz przeglądu badań przyjęto hipotezy następujących typów współzależności rodzicielskiej: typ A - rodzice kongruentni (podobni, spójni); typ B - rodzice komplementarni, typ C - rodzice niezależni. Założono, że w obrębie typu A występują następujące podtypy: (A1) rodzice autorytatywni; (A2) rodzice pobłażliwi; (A3) rodzice autorytarni; w obrębie typu B: (B1) matka autorytarna i ojciec pobłażliwy, (B2) matka pobłażliwa i ojciec autorytarny.

2. Metoda

2.1. Uczestnicy badań

Pobrano próbę losową z populacji ogólnej adolescentów z dużego miasta, uczniów gimnazjum. Wiek badanych wynosił: 12;8-13;5 lat. Liczebność próby wynosiła 208 badanych: 115 dziewcząt i 93 chłopców.

Wybór badanych z tego okresu wiekowego opiera się na założeniu, że najbardziej wiarygodne dane o postawach rodziców w okresie dzieciństwa mogą być uzyskane od adolescentów w pierwszej fazie okresu dorastania. Adolescencja jest okresem przejściowym, w którym relacja z rodzicami jest redefiniowana (Grotevant i Cooper 1985), co może wpłynąć na zmianę percepcji postaw rodzicielskich z okresu dzieciństwa.

2.2. Narzędzie badawcze

Do ustalenia typów diad rodzicielskich użyto Kwestionariusza Stosunków między Rodzicami i Dziećmi PCR (*The Parent-Child Relations Questionnaire*) A. Roe i M. Siegelmana (Roe i Siegelman, 1963; Kowalski 1983). PCR składa się z dwóch kwestionariuszy: PCR-M - do badania postaw matek oraz PCR-O - do badania postaw ojców. Kwestionariusze PCR są ściśle związane pod względem strukturalnym z modelem postaw rodzicielskich

stworzonym przez Anne Roe (Roe i Siegelman, 1963, p. rys. 1). Kwestionariusz PCR wykazuje dobre właściwości psychometryczne; współczynniki rzetelności kwestionariusza wahają się w granicach 0,68-0,92. PCR posiada polską normalizację (Kowalski 1983), co ułatwia interpretację wyników w prezentowanych badaniach eksploracyjnych, podejmujących próbę typologizacji diad rodzicielskich.

Kwestionariusz Stosunków między Rodzicami i Dziećmi PCR jest przeznaczony do pomiaru „charakterystycznego zachowania rodziców w stosunku do ich dzieci” (Roe i Siegelman, 1963, s. 355), przy czym zachowania te poznawane są w percepcji młodzieży. W psychologicznych badaniach nad sposobami, w jaki rodzice traktują swoje dzieci można zaobserwować trzy podejścia: (1) zdobywanie informacji od samych rodziców, (2) poznawanie postaw rodzicielskich w percepcji dzieci i młodzieży oraz (3) przez bezpośrednią obserwację interakcji rodziców z dzieckiem. Według Kowalskiego (1983) informacje na temat postaw rodzicielskich, uzyskiwane od dzieci, cechuje wiarygodność, dokładność, wnikliwość oraz obiektywna trafność. Jak wynika z niektórych badań, ocena właściwości rodzicielskich, dokonana przez dzieci, wykazuje nawet większą trafność niż dokonana przez samych rodziców, jeśli porównamy je z danymi uzyskanymi metodą obserwacji (Gonzalez, Cauce, i Mason, 1996; Sessa, Avenevoli, Steinberg, i Morris, 2001).

2.3. Procedura analizy danych

Analiza skupień została przeprowadzona na danych, opisujących postawy rodzicielskie, przedstawionych w postaci trzech wymiarów czynnikowych. W ramach Kwestionariusza PCR zostały wyodrębnione trzy wymiary czynnikowe: Miłość-Odrzucenie, Liberalizm-Wymagania oraz Nagradzanie, które – w wyniku pomiaru kwestionariuszem PCR mogą osiągnąć wartości od 0 do 60 punktów. Wyniki powyżej 30 punktów w czynniku Miłość-Odrzucenie świadczą o przewadze postawy kochającej nad odrzucającą. Wyniki powyżej 30 punktów w czynniku Liberalizm-Wymagania świadczą o przewadze postawy liberalnej nad wymagającą. Wyniki poniżej 30 punktów w obu wypadkach - dowodzą istnienia tendencji odwrotnej. Zmienne Miłość-Odrzucenie (L-R) i Liberalizm-Wymagania (C-D) matki oraz ojca oznaczają wartości dwóch opisanych wyżej rodzicielskich wymiarów czynnikowych. Dwa cząstkowe typy postaw rodzicielskich, składające się na wymiary czynnikowe Miłość-Odrzucenie i Liberalizm-Wymagania, należą do dwóch podstawowych i przeciwstawnych wymiarów: Ciepło i Chłód (p. rys. 1).

3. Wyniki

W tabeli 1 przedstawiono wyniki, dotyczące nasilenia wymiarów czynnikowych: Miłość-Odrzucenie (L-R) i Liberalizm-Wymagania (C-D) matek i ojców, w percepcji badanych adolescentów, obliczone dla całej próby.

Tabela. 1. Wartość wymiarów czynnikowych dla matek i ojców (w percepcji adolescentów).

	N	Średnia	Min	max	odch. std.
M(L-R)	208	48,9	9,0	60,0	8,6
M(C-D)	208	37,0	14,0	52,0	6,6
T(L-R)	208	44,9	5,0	60,0	10,1
T(C-D)	208	36,0	9,0	56,0	7,8

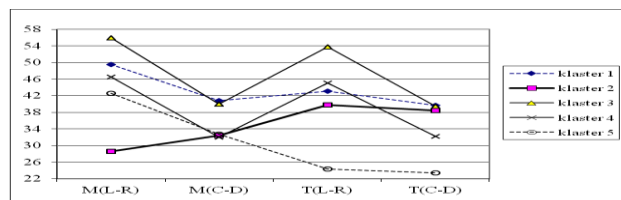
W wyniku zastosowania analizy klasterowej otrzymano pięć odrębnych skupień, które przedstawia tabela 2 oraz rysunek 2.

Tabela.2. Wartość wymiarów L-R i C-D matek i ojców w obrębie 5 par rodzicielskich

	klaster 1	klaster 2	klaster 3	klaster 4	klaster 5
M(L-R)	49,5	28,5	55,9	46,5	42,5
M(C-D)	40,8	32,5	40,0	32,0	32,7
T(L-R)	43,1	39,8	53,8	45,1	24,3
T(C-D)	39,7	38,4	39,5	32,2	23,4
N	53	13	69	51	22

Uwagi: Klasterki wyznaczone metodą k-średnich przy pomocy programu STATISTICA

Wartość wymiaru L-R powyżej 30 punktów, oznacza przewagę postawy kochającej nad odrzucającą, poniżej 30 punktów - przewagę postawy odrzucającej nad kochającą. Wartość wymiaru C-D powyżej 30 punktów, oznacza przewagę postawy liberalnej nad wymagającą, poniżej 30 punktów - przewagę postawy wymagającej nad liberalną.

Rys. 2. Typy diad rodzicielskich

W tabelach 3-7 zaprezentowano szczegółowe wyniki dla każdego z pięciu skupień, odpowiadających pięciu typom diad rodzicielskich, wyłonionych w wyniku analizy klasterowej.

Tabela 3. Para rodzicielska - skupienie 3

	N	Średnia	min	max	odch. std.
M(L-R)	69	55,9	49,0	60,0	3,0
M(C-D)	69	40,0	23,0	51,0	5,5
T(L-R)	69	53,8	44,0	60,0	3,4
T(C-D)	69	39,5	23,0	53,0	6,4

Tabela 4. Para rodzicielska - skupienie 4

	N	średnia	min	Max	odch. std.
M(L-R)	51	46,5	39,0	55,0	4,1
M(C-D)	51	32,0	17,0	39,0	3,9
T(L-R)	51	45,1	35,0	55,0	4,7
T(C-D)	51	32,2	24,0	41,0	4,1

Tabela 5. Para rodzicielska - skupienie 1

	N	średnia	min	max	odch. std.
M(L-R)	53	49,5	40,0	60,0	4,9
M(C-D)	53	40,8	33,0	48,0	3,2
T(L-R)	53	43,1	31,0	54,0	5,5
T(C-D)	53	39,7	27,0	52,0	4,8

Tabela 6. Para rodzicielska - skupienie 5

	N	średnia	min	max	odch. std.
M(L-R)	22	42,5	13,0	57,0	9,5
M(C-D)	22	32,7	22,0	49,0	5,7
T(L-R)	22	24,3	5,0	35,0	7,8
T(C-D)	22	23,4	9,0	37,0	7,5

Tabela 7. Para rodzicielska - skupienie 2

	N	średnia	min	Max	odch. std.
M(L-R)	13	28,5	9,0	36,0	7,0
M(C-D)	13	32,5	14,0	52,0	11,6
T(L-R)	13	39,8	24,0	59,0	9,1
T(C-D)	13	38,4	29,0	56,0	8,1

4. Dyskusja

W wyniku zastosowania analizy klasterowej otrzymano pięć skupień, odnoszących się do pięciu odrębnych typów par rodzicielskich. Na podstawie klasterowej analizy wyników badań oraz na podstawie analiz z perspektywy dotychczasowych teorii (Roe i Siegelman, 1963; Russel i Russel, 1994; Baumrid, 2002) wyróżniono następującą typologię diad rodzicielskich, które występują w badanych polskich rodzinach:

Typ I. Rodzice Bardzo Kochający (diada kongruentna, klaster 3) - najwyższy poziom przewagi postawy kochającej nad odrzucającą, najniższy - wymagania (restrykcyjności) w porównaniu do pozostałych typów diad;

Typ II. Rodzice Kochający (diada kongruentna, klaster 4) - wysoki poziom przewagi postawy kochającej nad odrzucającą (niższy poziom niż w diadzie typu I), niski poziom wymagania (wyższy poziom niż w diadzie typu I);

Typ III. Wymagający Rodzice (diada kongruentna, klaster 1) - niższy poziom przewagi postawy kochającej nad odrzucającą w porównaniu do typu I i II, wysoki - wymagania;

Typ IV. Kochająca Matka/Odrzucający Ojciec (diada komplementarna, klaster 5): przewaga postawy kochającej nad odrzucającą ze strony matki, natomiast ze strony ojca - przewaga postawy odrzucającej nad kochającą;

Typ V. Kochający Ojciec/Odrzucająca matka (diada komplementarna, klaster 2): przewaga postawy kochającej nad odrzucającą ze strony ojca, natomiast ze strony matki - przewaga postawy odrzucającej nad kochającą.

Analiza wyłonionych diad rodzicielskich, z perspektywy poszczególnych koncepcji i modeli, została przedstawiona w tabeli 8.

Tabela 8. Typologia diad rodzicielskich - interpretacja wyników z perspektywy teorii.

Klaster	Cechy diad według kołowego modelu Anne Roe (1963)	Cechy diad według modelu Russel i Russel (1994)	Typ diady a style rodzicielskie według Baumrid (2002)
klaster nr 3 i 4	oboje rodzice spójni, z przewagą postawy kochającej, najwyższą w stosunku do innych diad, różnica między rodzicami - nieistotna, wymiar Ciepło	diada kongruentna, spójna, pozytywnie skolerowani, podobni	diada spójna kochająco - liberalna rodzice kongruentni - pobłażliwi
klaster nr 1	oboje rodzice spójni, z przewagą postawy wymagającej, wymiar Chłód	diada kongruentna, spójna, pozytywnie skolerowani, podobni	diada kochająco - wymagająca (rodzice kongruentni, spójni - autorytatywni)
klaster nr 5	matka kochająca, ojciec odrzucający	komplementarni	rodzice niekongruentni drugiego rodzaju - matka pobłażliwa, a ojciec autorytarny i odrzucający.
klaster nr 2	ojciec kochający, matka odrzucająca	komplementarni	rodzice niekongruentni (niespójni) pierwszego rodzaju - matka autorytarna i odrzucająca, a ojciec pobłażliwy

Otrzymane wyniki potwierdziły przyjęte hipotezy, odnoszące się do następujących typów współzależności rodzicielskiej: typ A - rodzice kongruentni (podobni, spójni) oraz typ B - rodzice komplementarni; natomiast nie potwierdziły typu C - rodzice niezależni. Ponadto wyniki potwierdziły kolejne przyjęte hipotezy, że w obrębie typu A występują podtypy: (A1) rodzice autorytatywni; (A2) rodzice pobłażliwi oraz (A3) rodzice autorytarni oraz że w obrębie typu B występują podtypy: (B1) matka autorytarna i ojciec pobłażliwy, (B2) matka pobłażliwa i ojciec autorytarny.

Uzyskane wyniki pokrywają się lub są w znacznej części spójne z wynikami badań, otrzymanymi przez Martina, Ran i Brooks-Gunn (2007), Meteyer i Perry-Jenkins (2009), Johnson, Shulman i Collins (1991), McKinney i Renk (2008). Nie są spójne z wynikami, uzyskanymi przez McKinney, Stearns, Rogers (2018), którzy wyłonili tylko dwa typy diad rodzicielskich oraz z badaniami Hoeve i in. (2011), w wyniku których wyodrębniono aż 16 typów diad rodziców. Brak spójności otrzymanych rezultatów z wynikami dwóch ostatnich wymienionych badań może mieć związek z różnicami kulturowymi i metodologicznymi.

Podsumowanie

Rodzina dzisiaj jest niejednokrotnie ujmowana jako wspólnota życia, miłości i solidarności, przekazująca wartości konieczne dla rozwoju człowieka - społeczne, etyczne, kulturowe, duchowe, a osób wierzących także religijne. Każda rodzina tworzy swój własny świat, który określa jej zwartość, pomnaża uczucia i działania, kształtuje i przekształca osobiste dążenia członków rodziny oraz wyobrażenia o sobie i innych.

Najściślejsze zespolenie osób i działań w rodzinie rodzi wzajemną pomoc oraz doświadczanie jedności i coraz większą integrację rodziny. Każda rodzina wytwarza swój model uczuć, motywów, wyobrażeń, zainteresowań i wzajemnego zrozumienia, tworzy swój własny świat, który określa jej zwartość, pomnaża uczucia i działania, kształtuje i przekształca osobiste dążenia członków rodziny oraz wyobrażenia o sobie i innych.

Wzajemne związki uczuciowe małżonków, jak podkreślał już w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku Rembowski (1985), a także proces wyrównywania różnic osobowościowych prowadzą do tworzenia psychologicznej „identyczności” każdej rodziny, jej jedności uczuć, myśli i działań. Jeśli postawy rodzicielskie są spójne rodzina wytwarza swoją indywidualną i niepowtarzalną organizację i układ stosunków rodzinnych. Układ ten wyznaczają czynne w rodzinie i na zewnątrz siły wspierające scalanie i harmonię wspólnoty rodzinnej. Jeśli postawy rodzicielskie są rozbieżne na życie rodzinne mogą oddziaływać siły zagrażające jedności, które mogą spowodować jej rozpad.

Szczególnie w dzisiejszych czasach, wielu zagrożeń wobec środowiska rodzinnego, tak ważna jest spójność oddziaływań rodzicielskich.

Otrzymane wyniki wskazują, że w badanych polskich rodzinach z dużych miast występuje pięć rodzajów diad rodzicielskich, które można sprowadzić do trzech typów: (1) oboje rodzice kochający; (2) oboje rodzice wymagający oraz (3) rodzic kochający i rodzic odrzucający.

Analizując spójność postaw wychowawczych rodziców warto także uwzględnić kwestie dotyczące tego, jakiego rodzaju jest to spójność - czy są to rodzice o spójnych postawach kochających, czy też o spójnych postawach wymagających i czy to są postawy właściwych wymagań, czy też wymagań nadmiernych.

Uzyskane wyniki mogą zostać wykorzystane jako model teoretyczny w projektach badawczych z zakresu wpływu środowiska rodzinnego na funkcjonowanie i psychopatologię jednostki. Mogą być punktem wyjścia dla szukania modelu zarówno rodziny patogenicznej, jak i zdrowej.

W kolejnych badaniach warto poszukiwać odpowiedzi na pytanie, czy jest jakaś optymalna konfiguracja właściwości diady rodzicielskiej, która sprzyja optymalnemu funkcjonowaniu dziecka. Dalsze badania nad ustalaniem typologii diad rodzicielskich,

powinny wykorzystać inne narzędzia do badania postaw rodziców i stylów wychowawczych, co pogłębiłoby wiedzę na temat funkcjonowania poszczególnych diad. Wobec wielu doświadczeń nauczycieli czy psychologów pracujących aktualnie z dziećmi i młodzieżą, warto wykorzystać szczególnie te metody, które uwzględniają postawy nadopiekuńcze rodziców i przeanalizować skutki wzrastania w tego typu rodzinach.

Bibliografia:

- Beato, A., Pereira, A. I., Barros, L., Muris, P. (2016). The relationship between different parenting typologies in fathers and mothers and children's anxiety, *Journal of Child and Family Studies*, 25(5), 1691-1701.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model, *Child Development*, 55(1), 83-96.
- Bray, J. H., Maxwell, S. E., Cole, D. (1995). Multivariate statistics for family psychology research, *Journal of Family Psychology*, 9(2), 144-160.
- Brenner, V., Fox, R. A. (1999). An empirically derived classification of parenting practices, *Journal of Genetic Psychology*, 160(3), 343-356.
- Bronstein, P. (1984). Differences in mothers' and fathers' behaviors toward children: A cross-cultural comparison, *Developmental Psychology*, 20(6), 995-1003.
- Caldera, Y. M., Lindsey, E.W. (2006). Co- parenting, Mother-Infant Interaction, and Infant-Parent Attachment Relationships in Two-Parent Families, *Journal of Family Psychology*, 20(2), 275-283.
- Chuchra, M., Drzazga, K., Pawłowska, B. (2006). Postawy rodzicielskie a poczucie kontroli w percepcji dziewcząt z anoreksją, *Psychiatria Polska*, 40(4), 731-742.
- Collins, W. A., Maccoby, E. E., Steinberg, L., Hetherington, E. M., Bronstein, M. H. (2000). Contemporary research on parenting: The case for nature and nurture, *American Psychologist*, 55, 2, s. 218-232.
- Collins, W. A., Russell, G. (1991). Mother-child and father-child relationships in middle childhood and adolescence: A developmental analysis, *Developmental Review*, 11(2), 99-136.
- de Barbaro, B. (red.) (1999). *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*, Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Feinberg, M. E. (2003). The internal structure and ecological context of co-parenting: A framework for research and intervention, *Parenting: Science & Practice*, 3(2), 95-131.
- Gjerde, P. F. (1986). The interpersonal structure of family interaction settings: Parent-adolescent relations in dyads and triads, *Developmental Psychology*, 22(3), 297-304.

- Gorman-Smith, D., Tolan, P. H., Henry, D. B., Florsheim, P. (2000). Patterns of family functioning and adolescent outcomes among urban African American and Mexican American families, *Journal of Family Psychology*, 14(3), 436-457.
- Grant, K.E., Compas, B.E., Stuhlmacher, A.F., Thurm, A.E., McMahon, S.D., Halpert, J.A. (2003). Stressors and child and adolescent psychopathology: moving from markers to mechanisms of risk, *Psychological Bulletin*, 129(3), 447-466.
- Greszta, E. (2006). Rodzinne czynniki ryzyka rozwoju depresji u dorastających, *Psychiatria Polska*, 4, 719-730.
- Grotevant, H. D., Cooper, C. R. (1985). Patterns of interaction in family relationships and the development of identity exploration in adolescence, *Child Development*, 56(2), 415-428.
- Halverson, C. F., Wampler, K. S. (1997). Family influences on personality development, (in:) R. Hogan, J. Johnson, S. Briggs (eds.), *Handbook of personality psychology*, 241-267, New York: Academic Press.
- Hamid, P. N., Yue, X.D, Leung, C. M. (2003). Adolescent coping in different Chinese family environments, *Adolescence*, 38(149), 111-130.
- Henry, D.B., Tolan, P.H. Gorman-Smith, D. (2005). Cluster Analysis in Family Psychology Research, *Journal of Family Psychology*, 19(1), 121-132.
- Herring, M., Kaslow, N. J. (2002). Depression and attachment in families: a childfocused perspective, *Family Process*, 41(3), 494-518.
- Hoeve, M., Dubas, J. S., Gerris, J. R., van der Laan, P. H., Smeenk, W. (2011). Maternal and paternal parenting styles: Unique and combined links to adolescent and early adult delinquency, *Journal of Adolescence*, 34(5), 813-827.
- Johnson, B. M., Shulman, S., Collins, W. A. (1991). Systemic patterns of parenting as reported by adolescents: Developmental differences and implications for psychosocial outcomes, *Journal of Adolescent Research*, 6(2), 235-252.
- Kaufman, L. Rousseeuw, P. J. (1990). *Finding groups in data: An introduction to cluster analysis*, New York: Wiley.
- Kowalski, W.S. (1983). *Kwestionariusz stosunków między rodzicami a dziećmi A. Roe i M. Siegelmana. Podręcznik*, Warszawa: Wydawnictwo Radia i Telewizji.
- Kuczkowski, S. (1991). *Przyjacielskie spotkania wychowawcze*, Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.
- Lamb, M. E. (1977). Father-infant and mother-infant interaction in the first year of life, *Child Development*, 48(1), 167-181.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families, *Child Development*, 62(5), 1049-1065.

- Lamela, D., Figueiredo, B., Bastos, A., Feinberg, M. (2016). Typologies of post-divorce coparenting and parental well-being, parenting quality and children's psychological adjustment, *Child Psychiatry & Human Development*, 47(5), 716-728.
- Maccoby, E. E. (1992). The role of parents in the socialization of children: An historical overview, *Developmental Psychology*, 28(6), 1006-1010.
- Maccoby, E. E., Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction, (in:) E. M. Hetherington (ed.). *Handbook of child psychology. Socialization, personality and social development*, tom 4, 1-101, New York: John Wiley.
- Mandara, J. (2003). The typological approach in child and family psychology: A review of theory, methods, and research, *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6(2), 129-146.
- Mandara, J., Murray, C. B. (2002). Development of an empirical typology of African American family functioning, *Journal of Family Psychology*, 16(3), 318-337.
- Marsh, V., Franko, D. L. (1997). Retrospective perceptions of parents' child-rearing conduct by same-sex sibling trios in African American and European American families, *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 131(2), 187- 195.
- Martin, A., Ryan, R. M., Brooks-Gunn, J. (2007). The joint influence of mother and father parenting on child cognitive outcomes at age 5, *Early Childhood Research Quarterly*, 22(4), 423-439.
- Mayseless, O., Scharf, M., Sholt, M. (2003). From authoritative parenting practices to an authoritarian context: Exploring the person- environment fit, *Journal of Research on Adolescence*, 13(4), 427-456.
- McConnell, M. C., Kerig, P. K. (2002). Assessing co-parenting in families of school-age children: Validation of the Co-parenting and Family Rating System, *Canadian Journal of Behavioural Science*, 34(1), 44-58.
- McKinney, C., Renk, K. (2008). Differential parenting between mothers and fathers: Implications for late adolescents, *Journal of Family Issues*, 29(6), 806-827.
- McKinney, C., Stearns, M., Rogers, M. M. (2018). Perceptions of differential parenting between Southern United States mothers and fathers, *Journal of Child and Family Studies*, 27(11), 3742-3752.
- Meteyer, K. B., Perry- Jenkins, M. (2009). Dyadic parenting and children's externalizing symptoms, *Family Relations*, 58(3), 289-302.
- Minuchin, P. (1985). Families and individual development: Provocations from the field of family therapy, *Child Development*, 56(2), 289-302.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Paquette, D. (2004). Theorizing the Father-Child Relationship: Mechanisms and Developmental Outcomes, *Human Development*, 47(4), 193-219.

- Paquette, D., Bolté, C., Turcotte, G., Dubeau, D., Bouchard, C. (2000). A new typology of fathering: Defining and associated variables, *Infant and Child Development: An International Journal of Research and Practice*, 9(4), 213-230.
- Pettit, G. S., Bates, J. E., Dodge, K. A. (1997). Supportive parenting, ecological context, and children's adjustment: A 7- year longitudinal study, *Child Development*, 68(5), 908-923.
- Plopa, M. (1983). Czynnikiowe typologie postaw rodzicielskich, *Psychologia Wychowawcza*, 4, 412-419.
- Przetacznik-Gierowska, M., Włodarski, Z. (1994). *Psychologia wychowawcza, t. 2*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ratelle, C. F., Larose, S., Guay, F., Senécal, C. (2005). Perceptions of Parental Involvement and Support as Predictors of College Students' Persistence in a Science Curriculum, *Journal of Family Psychology*, 19(2), 286-293.
- Rembowski, J. (1972). *Więzi uczuciowe w rodzinie*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Rembowski, J. (1986), Rodzina jako system powiązań, (w:) M. Ziemska (red.), *Rodzina i dziecko*, wyd. 3, 328-379, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Roe A. i Siegelman M. (1963). A Parent-Child Relations Questionnaire. *Child Development*, 34(2), 355-369.
- Russell, A., Russell, G. (1989). Warmth in mother-child and father-child relationships in middle childhood, *British Journal of Developmental Psychology*, 7, 219-235.
- Russell, A., Russell, G. (1994). Coparenting Early School-Age Children: An Examination of Mother-Father Interdependence Within Families, *Developmental Psychology*, 30(5), 757-770.
- Russell, G., Russell, A. (1987). Mother-child and father-child relationships in middle childhood, *Child Development*, 58(6), 1573-1585.
- Ryś, M. (1992). *Wpływ dzieciństwa na późniejsze życie w małżeństwie i rodzinie*, Warszawa: Wydawnictwo ATK.
- Ryś, M. (2006). Psychologia rodziny, (w:) J. Stala, E. Osewska (red.), *Rodzina. Bezcenny dar i zadanie*, 328-379, Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.
- Ryś, M. (2009). *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
- Schneider, B. H., Atkinson, L., Tardif, C. (2001). Child-parent attachment and children's peer relations: A quantitative review, *Developmental Psychology*, 37(1), 86-100.
- Schoppe, S. J., Mangelsdorf, S. C., Frosch, C. A. (2001). Co-parenting, family process, and family structure: Implications for preschoolers' externalizing behavior problems, *Journal of Family Psychology*, 15(3), 526-545.

- Stewart, S. M., Bond, M. H. (2002). A critical look at parenting research from the mainstream: Problems uncovered while adapting Western research to non-Western cultures, *British Journal of Developmental Psychology* 20(3), 379- 392.
- Teubert, D., Pinquart, M. (2010). Discrepancies in adolescents' versus parents' reports of coparenting: A cluster analytic approach, *Family Science*, 1(3-4), 183-190.
- Xie, S., Li, H. (2019). 'Tiger mom, panda dad': a study of contemporary Chinese parenting profiles, *Early Child Development and Care*, 189(2), 284-300.
- Ziemska, M. (1967). Z badań nad kształtowaniem się postaw rodzicielskich. *Psychologia Wychowawcza*, 1, 81-86.
- Ziemska, M. (1973). *Postawy rodzicielskie*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Ziemska, M. (1979). *Rodzina a osobowość*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Ziemska, M. (1982). Postawy małżonków wobec siebie, *Problemy Rodziny*, 5/6, 10-17.
- Ziemska, M. (1986a). Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka, (w:) M. Ziemska (red.), *Rodzina i dziecko*, 155-195, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Ziemska, M. (red.), (1986b). *Rodzina i dziecko*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.